

PRECIZĂRI REFERITOARE LA PROBLEMA CALENDARULUI

Pr. Prof. Dr. Marian VÎLCIU,
Facultatea de Teologie Ortodoxă și Științele Educației
Universitatea “Valahia”, Târgoviște,
ROMANIA,
Email: mvilciu@yahoo.com

ABSTRACT

Since the very beginnings of his existence, man was preoccupied by this phenomenon, and even if time is an abstract concept, as it can't be divided, there was the preoccupation for a certain concretization of time, a system of measurement, so that, according to this periodization, man would be able to manage and unfold his social, material and religious life. This is why, from the most ancient times, men directed their attention towards different changes and phenomena of nature and, respecting the Holy Bible, they observed especially the astronomical phenomena.

Cuvinte-cheie: Christian; calendar; Sosigene; Gregorian reform;

INTRODUCERE

Teologia Bisericii Ortodoxe ne arată că „lumea nu a fost făcută în timp, ci odată cu timpul”, prin urmare putem înțelege că timpul, ca și spațiul de altfel, reprezintă o dimensiune a existenței. Altfel spus, viața omului, între cele două limite pământești ale sale, viața și moartea, se desfășoară în timp. Încă de la începutul existenței sale, omul a fost preocupat de acest fenomen, și chiar dacă timpul este o noțiune abstractă, nefiind divizibil, a existat preocuparea ca timpul să fie concretizat cumva, supus unui mod de a fi măsurat, astfel încât, existând o oarecare periodizare a lui, omul să își poată organiza și desfășura atât viața sa socială, materială, gospodărească, cât și cea religioasă. De aceea, încă din cele mai vechi timpuri, oamenii și-au îndreptat atenția către diferite mișcări și fenomene ale naturii, și ca o respectare a Sfintei Scripturi, s-au oprit cu precădere asupra fenomenelor astronomice.

Pornind de la primele pagini ale Sfintei Scripturi care ne arată că: „Și a zis Dumnezeu: Să fie luminători pe țaria cerului, ca să lumineze pe pământ, să despartă ziua de noapte și să fie semne ca să deosebească anotimpurile, zilele și anii, și să slujească drept luminători pe țaria cerului ca să lumineze pământul” (Facere 1, 14-15), oamenii au încercat să statornicească diferite metode de a măsura timpul, născându-se astfel tema calendarului.

I. PRIMUL CALENDAR CREȘTIN

Termenul de calendar este de origine latină, provenind de la cuvântul *calendae* (cuvânt care la rândul său își avea originea în grecescul *καλῶ* = a chema, a convoca), care desemna practica romanilor de a convoca pe toți cetățenii în forum, în prima zi a fiecărei luni, pentru a li se aduce la cunoștință diferite lucruri cu caracter obștesc. Spre deosebire de romani, grecii nu aveau în practica socială astfel de convocări, ceea ce a făcut posibilă apariția zicalei „la calendele grecești”, ceea ce însemna că o promisiune făcută nu va fi împlinită niciodată.

Așadar, primele calendare apar din dorința, dar și din nevoia omului de a-și fixa în timp evenimentele, sărbătorile religioase și de a-și organiza cât mai bine ocupațiile și îndeletnicirile sale zilnice. Pentru aceasta, a fost suficient ca să își îndrepte atenția către bolta cerească, către soare, luminătorul cel mare al zilei și către lună, luminătorul nopții. Observarea naturii i-a oferit posibilitatea de a descoperi și prima unitate de măsură a timpului, despre care vorbește de altfel și primele pagini ale Sfintei Scripturi: „Și a fost seară și a fost dimineață: ziua întâi” (Facerea 1, 5).

Omul a putut constata că ziua și noaptea se succed cu ritmicitate, constituind astfel o foarte la îndemână unitate de măsurare a timpului. De aceea, foarte de timpuriu s-a ales ca unitate medie de măsurare a timpului ziua solară medie, care reprezintă timpul necesar pământului pentru a face o rotație completă în jurul axei sale. Totodată, au fost stabiliți multiplii și submultiplii zilei solare: *Orele* cu minutele și secunde: ziua are 24 de ore, ora 60 de minute, minutul 60 de secunde; *Săptămâna*, adică intervalul de timp de care are nevoie luna pentru a trece prin două faze consecutive ale sale (aproximativ 7 zile); *Luna lunară*, ce reprezintă intervalul de timp necesar lunii pentru a face o rotație completă în jurul pământului, mișcare care durează 29 de zile și jumătate (mai exact 29 de zile, 12 ore, 44 de minute și 2,9 de secunde); *Anul tropic*, numit și solar sau astronomic, adică intervalul de timp de care are nevoie pământul pentru a face o rotație completă în jurul soarelui, perioadă ce reprezintă aproximativ 365 de zile și 6 ore (mai exact 365 de zile, 5 ore, 48 de minute, 45-46 de secunde)¹.

Din pricina faptului că anul tropic, solar sau astronomic nu are un număr exact de zile, nu a putut să fie luat ca unitate de măsură a timpului, tocmai de aceea, s-a simțit nevoia alcătuirii unei unități de timp convenționale, plecând de la anul tropic sau astronomic, căruia i s-a înlăturat fracțiunea de o zi, această unitate convențională de măsurare a timpului fiind anul calendaristic sau civil. Acesta din urmă nu coincidea ca extensie, ca durată, cu anul astronomic, de aceea s-a căutat ca din timp în timp, prin diferite metode, să se asigure o cât mai fidelă coincidență între cele două unități de măsurare a timpului, în ceea ce privește extensiunea lor. În felul acesta a apărut ceea ce este cunoscut sub numele de problema calendarului, adică acea preocupare care are drept scop aflarea unei cât mai bune modalități, prin care anul civil sau calendaristic să fie cât mai apropiat, ca durată, de cel astronomic sau tropic.

Dacă cele mai vechi popoare au întrebuițat calendare lunare, adică acele instrumente de măsurare a timpului bazate pe mișcarea de rotație a lunii în jurul pământului (primul calendar egiptean, calendarul grecilor sau al romanilor), altele au folosit calendare mixte, lunaro-solare (cum este cazul evreilor), primii care au alcătuit și întrebuițat un calendar solar, bazat pe mișcarea de revoluție a pământului, au fost egiptenii, calendar preluat de romani și îmbunătățit de aceștia în forma calendarului iulian, calendar care stă la baza cronologiei moderne².

2. ISTORIA CALENDARULUI CREȘTIN

Calendarul întrebuițat astăzi în întreaga lume are o istorie lungă și am putea spune, interesantă. Începuturile sale țin de imperiul roman, alcătuirea lui fiind inițiată de împăratul roman Iulius Cezar (100-44 d.H.), care, în anul 46 d.H. cere astronomului alexandrin

¹. A se vedea Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Generală*, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2002, p. 104;

². Cf. Dr. Vasile Gheorghiu, *Noțiuni de cronologie calendaristică și calcul pascal*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1936, pp. 23-26;

Sosigene să alcătuiască un sistem, bine pus la punct, de măsurare a timpului, acesta din urmă, folosindu-se de toate datele științifice și astronomice întâlnite în vremea aceea, în renumitul centru cultural al Alexandriei. Astfel, Sosigene pune bazele unui calendar solar științific, bazat pe mersul aparent al soarelui pe cer, ținând cont de asemenea și de mișcarea celorlalte corpuri cerești. Acest calendar, fiind alcătuit la cererea împăratului Iulius Cezar, a fost numit evident, după numele împăratului, fiind cunoscut sub denumirea de calendarul iulian.

Sosigene, cunoscând durata exactă a anului tropic, solar sau astronomic, a avut de pus în acord această durată cu cea a anului civil sau calendaristic, stabilind durata acestuia din urmă la 365 de zile. După cum am arătat mai sus, anul astronomic este mai lung decât cel calendaristic cu aproximativ 6 ore (mai exact 5 ore, 48 de minute, 45-46 secunde), de aceea astronomul Sosigene, pentru a asigura concordanța dintre anul astronomic și cel calendaristic, a stabilit adăugarea unei zile o dată la patru ani ($6 \times 4 = 24$ ore, adică o zi), așa încât, la fiecare patru ani, anul civil are 366 de zile, fiind numit an bisect.

Totodată, Sosigene păstrează împărțirea anului în 12 luni, fără ca durata lor să aibă vreo legătură cu mersul lunii pe cer, acestea fiind simple diviziuni sau unități arbitrare de măsurare a timpului. Așa se face că, convențional vorbind, unele luni au 30 de zile, altele 31 de zile, stabilindu-se ca luna februarie să aibă 28 de zile în anii obișnuiți (de 365 de zile), respectiv 29 de zile în anii bisecți. Alcătuitorul calendarului stabilește ca echinocțiul de primăvară (adică data la care ziua este egală cu noaptea) să fie la 24 martie, iar începutul anului este stabilit la 1 martie, de acest fapt amintindu-ne denumirile lunilor de toamnă ale calendarului, septembrie, adică luna a șaptea, octombrie, luna a opta ș.a.m.d. Însă nu peste mult timp începutul anului bisericesc este mutat la 1 ianuarie.

Acest calendar alcătuit de Sosigene și întrebuițat în întregul imperiu roman va fi preluat și întrebuițat de creștini, introducând în el sărbătorile specific creștine.

Aparent, acest calendar alcătuit de alexandrinul Sosigene, avea să asigure concordanța dintre anul astronomic și cel calendaristic (acesta din urmă fiind socotit ca având 365 de zile și 6 ore), însă fiind vorba de o rotunjire la 6 ore, diferența dintre anul astronomic și cel calendaristic fiind de fapt de 5 ore 48 de minute și 45-46 de secunde, diferența de 11 minute și 14-15 secunde, determinată de rotunjire, nu cădea sub incidența calculului calendaristic, fiind astfel neglijată. Din această cauză, această mică diferență, imperceptibilă într-o generație, făcea ca o dată la 128 de ani, anul calendaristic să rămână în urma celui astronomic cu o zi³.

Această situație a fost observată la sinodul I Ecumenic de la Constantinopol (325), unde s-a constatat că echinocțiul de primăvară, stabilit de Sosigene la 24 martie, cădea la începutul secolului IV la 21 martie. Părinții participanți la acest sinod, ocupându-se între altele și de sărbătoarea Paștilor⁴, făcând o astfel de constatare, statornicec ca de acum înainte echinocțiul de primăvară să fie la 21 martie, fără a se lua măsuri pentru ca această dată, pe viitor, să nu se mai schimbe. Totodată, la sinodul I Ecumenic se stabilește ca Paștile să se sărbătorească întotdeauna duminică, această duminică să fie cea imediat următoare lunii pline de după echinocțiul de primăvară, iar în cazul în care ziua de 14 Nisan (Paștile iudeilor) cade în această duminică, Paștile se vor sărbători duminică următoare⁵.

³. *Ibidem*, pp. 28-30;

⁴. Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Arianismul. Sinodul I ecumenic de la Niceea din 325*, în *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 319;

⁵. Pentru amănunte a se vedea T. M. Popescu, *Problema stabilizării datei Paștilor. Privire istorică asupra divergențelor și computurilor pascale*, în *Ortodoxia*, XVI (1964), nr. 3, p. 430;

În această situație, nefiind luate măsuri de corectare a acestei deficiențe de calcul calendaristic, diferența dintre anul astronomic și cel calendaristic, a continuat să crească cu o zi la fiecare 128 de ani, ceea ce a făcut ca la începutul secolului al XVI-lea echinocțiul de primăvară, să cadă cu 10 zile mai târziu decât data regulamentară, ceea ce făcea ca data Paștilor să fie stabilită în mod greșit.

Secolul al XVI-lea aduce o îmbunătățire a concordanței dintre anul astronomic și cel calendaristic. În a doua jumătate a acestui secol s-a constatat că anul calendaristic rămăsese în urma celui astronomic cu 10 zile, echinocțiul de primăvară nu mai cădea la 21 martie, ci la 11 martie. În aceste condiții încă de la Sinodul Tridentin (1545-1563)⁶ se ia în discuție această problemă a calendarului în vederea rezolvării ei, și se hotărăște ca de această problemă să se ocupe o comisie, care să studieze această chestiune și să facă propuneri concrete în vederea rezolvării ei. Sub coordonarea papei Grigorie al XIII-lea, această comisie, din care făcea parte și astronomul italian Luigi Lilio, elaborează un raport de reformă, evaluat și aprobat de cei mai importanți astronomi ai timpului: germanul Christophor Clavius (preot iezuit), spaniolul Petru Ciaconus și italianul Ignazio Danti⁷. Urmare acestui raport, în anul 1582, papa Grigorie al XIII-lea, prin bulla *Inter gravissimas*, face o îndreptare a calendarului iulian. Astfel, se hotărăște îndepărtarea celor 10 zile cu care anul calendaristic rămăsese în urma anului astronomic, data de 4 octombrie 1582, devenind 15 octombrie. Totodată, echinocțiul de primăvară este readus pe data de 21 martie, așa cum fusese stabilit în vremea sinodului I Ecumenic, stabilindu-se diferite măsuri care să asigure concordanța dintre anul astronomic și anul calendaristic pe o perioadă mai lungă de timp, aproximativ 3400 de ani. Astfel, se hotărăște ca dintre anii bisecți seculari (1600, 1700, 1800 etc.) să rămână bisecți doar cei care se împart exact la patru, iar ceilalți să rămână ani comuni, adică de 365 de zile. În același timp, se hotărăște ca atunci când realitățile astronomice o cer, ziua în plus a unui an bisect să fie suprimată pentru a se asigura astfel, concordanța dintre anul astronomic și anul civil⁸.

Acest proces de îndreptare a calendarului, inițiat de papa Grigorie al XIII-lea, este cunoscut în istoria Bisericii sub numele de reforma gregoriană. Subscriem acestei denumiri, afirmându-ne în același timp dezacordul față de întrebuintarea, considerăm greșită, a denumirii de calendar gregorian, întrucât papa Grigorie al XIII-lea nu alcătuiește un nou calendar, ci doar inițiază și realizează o reformă a calendarului iulian, de aceea denumirea de reforma gregoriană o considerăm potrivită.

Acest calendar îndreptat prin reforma gregoriană intră în uzul Bisericii apusene catolice, inițial nefiind acceptat de Bisericile protestante din rațiuni confesionale. Ulterior, începând cu primii ani ai secolului al XVIII-lea, statele protestante, ajungând la concluzia că această reformă a calendarului este justificată din punct de vedere științific-astronomic, încep să o adopte și să o întrebuinteze.

Papa Grigorie al XIII-lea trimite o scrisoare Bisericii Răsăritului prin care cere recunoașterea acestei reforme a calendarului și introducerea ei în viața Bisericii. Patriarhul Constantinopolului, Ieremia al II-lea trimite o scrisoare de răspuns papei, datată august 1583, în care arată că cererea papei nu poate să fie respectată, din pricina faptului că demersul inițiat de papalitate nu a fost precedat de o înțelegere cu Biserica răsăriteană, iar o aplicare a

⁶. Pr. Prof. Ioan Rămureanu, Pr. Prof. Milan Šesan, Pr. Prof. Teodor Bodogae, *Istoria Bisericească Universală, vol. II*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, pp. 229-232;

⁷. Dr. Vasile Gheorghiu, *op.cit.*, p. 50;

⁸. A se vedea Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 106;

calendarului îndreptat ar produce nemulțumiri între credincioșii ortodocși⁹, de aceea Biserica Răsăritului va întrebuița în continuare vechiul calendar.

Vreme de aproape 350 de ani, creștinătatea a fost împărțită, sub aspectul întrebuițării calendarului, în două mari grupe: Biserica apuseană care folosea calendarul îndreptat prin reforma gregoriană, numit stil nou, și Biserica răsăriteană care folosea calendarul iulian, numit stil vechi. Această stare de fapt s-a menținut până la începutul secolului XX, când Biserica Ortodoxă a fost obligată de opțiunile unor state ortodoxe, care au adoptat calendarul îndreptat în viața publică, civilă (Bulgaria, Rusia în 1918, Serbia și România în 1919, Grecia 1923), să acorde o atenție sporită acestei probleme și să găsească soluții cu privire la rezolvarea ei.

Astfel, în anul 1923, la Constantinopol se desfășoară un Congres interortodox, la care se hotărăște îndreptarea calendarului iulian și pentru Bisericile Ortodoxe. Ca procedură, are loc îndepărtarea celor 13 zile cu care anul calendaristic rămăsese în urmă față de cel astronomic, readucându-se echinocțiul de primăvară de la 8 martie (așa cum cădea în 1923) la 21 martie, apoi pe baza noilor descoperiri științifice și astronomice, se stabilește un nou sistem de calcul a anilor bisecți, superior celui aplicat de reforma gregoriană, menit să asigure concordanța dintre anul calendaristic și cel astronomic pe o perioadă mult mai lungă, de aproximativ 44.000 de ani. Totodată, Congresul lasă la latitudinea Bisericilor Ortodoxe autocefale să aplice hotărârile luate la această întâlnire, atunci când condițiile socio-politice și religioase ale fiecărei Biserici Ortodoxe naționale, vor fi favorabile unui astfel de demers.

Ulterior anului 1923, mai toate Bisericile Ortodoxe autocefale încep să adopte calendarul îndreptat și să îl introducă în cult, ajungându-se ca astăzi, doar Patriarhia Ierusalimului, Biserica Rusă, Biserica Sârbă și mănăstirile Muntelui Athos, să folosească în cult calendarul iulian, fapt care a creat o nouă problemă în rândul Bisericilor Ortodoxe.

CONCLUZII

Având în vedere, faptul că Bisericile Ortodoxe menționate mai sus nu au adoptat în viața liturgică noul calendar îndreptat, Bisericile Ortodoxe care întrebuițează în cultul lor calendarul stil nou, îndreptat, au fost obligate de rațiuni care țin de comuniunea frățească, să sărbătorească Paștile și celelalte sărbători care sunt legate de această sărbătoare, potrivit Pascaliei vechi, așa încât toate Bisericile Ortodoxe să sărbătorească împreună cea mai mare sărbătoare creștină, Paștile¹⁰.

Din păcate, creștinătatea este împărțită astăzi în trei grupe având în vedere calendarul întrebuițat în viața liturgică:

1. Biserica apuseană care întrebuițează calendarul îndreptat prin reforma gregoriană, numit stil nou;
2. Bisericile Ortodoxe care încă întrebuițează în cultul lor calendarul iulian, numit stil vechi (Patriarhia Ierusalimului, Biserica Rusă, Biserica Sârbă și mănăstirile Muntelui Athos);
3. O poziție intermediară ocupă Bisericile Ortodoxe, care au adoptat calendarul îndreptat, după recomandările Congresului interortodox de la Constantinopol din 1923, numit stil nou, Biserici care folosesc un calendar mixt: pentru sărbătorile cu

⁹. A se vedea C. Popovici, *Capitolul al șaptelea al literei P din sintagma alfabetică a lui Mateiu Vlastaris: Despre Sfintele Paști sau Despre calculul pascal*, Cernăuți, 1900, p. 317 ș.u.;

¹⁰. Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula, *Este posibilă și necesară serbarea Paștelui din anul 2000 în aceeași zi cu Bisericile apusene*, în *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, vol. II, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2001, pp. 182-183;

dată fixă folosesc calendarul îndreptat, iar pentru sărbătorile cu dată schimbătoare (Paștile și celelalte sărbători determinate de acest praznic) folosesc Pascalia veche, ca un pogorământ sau o concesie făcută Bisericilor Ortodoxe care încă nu întrebuițează calendarul îndreptat.

Așadar, aceasta este situația care există astăzi în lumea creștină, cu privire la întrebuițarea calendarului în viața liturgică a Bisericilor creștine, situație care provoacă destule semne de întrebare în rândul credincioșilor. Rezolvarea acestei situații nu se poate face decât într-un singur mod și anume adoptarea calendarului îndreptat, stil nou, și de către celelalte Biserici Ortodoxe, care până acum nu au găsit momentul favorabil adoptării acestui calendar, în pofida faptului demonstrat că cel stil vechi, nu mai corespunde adevărului astronomic. Totodată trebuie să spunem că acest sistem de măsurare a timpului, este un instrument convențional, menit să asigure o bună desfășurare a vieții religioase și sociale a omului, calendarul neavând caracter de dogmă, iar adoptarea calendarului îndreptat nu înseamnă nici pe departe o renunțare sau o abatere de la tradițiile ortodoxe, lucru care, din păcate, încă nu a fost pe deplin însușit de toate Bisericile Ortodoxe.

BIBLIOGRAFIE:

- [1] Dr. Vasile Gheorghiu, *Noțiuni de cronologie calendaristică și calcul pascal*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1936
- [2] Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Generală*, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2002
- [3] Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Arianismul. Sinodul I ecumenic de la Niceea din 325*, in **Istoria Bisericească Universală, vol. I**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993
- [4] T. M. Popescu, *Problema stabilizării datei Paștilor. Privire istorică asupra divergențelor și computurilor pascale*, in **Ortodoxia**, XVI (1964), no. 3
- [5] Pr. Prof. Ioan Rămureanu, Pr. Prof. Milan Šesan, Pr. Prof. Teodor Bodogae, *Istoria Bisericească Universală, vol. II*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993,
- [6] C. Popovici, *Capitolul al șaptelea al literei P din sintagma alfabetică a lui Mateiu Vlastaris: Despre Sfintele Paști sau Despre computul pascal*, Cernăuți, 1900,
- [7] Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula, *Este posibilă și necesară serbarea Paștelui din anul 2000 în aceiași zi cu Bisericile apusene*, in **Tradiție și înnoire în slujirea liturgică, vol. II**, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2001